

הפן התקציבי של נצחון ששת הימים

נחום גרוס

יצחק גרינברג, חשבון ועוצמה: תקציב הביטחון ממלחמה למלחמה, 1957-1967. תל-אביב: משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשנ"ז, עמ' 237.

הספר שלפנינו הוא מחקר היסטורי-כלכלי על התפתחות תקציב הביטחון של ישראל בשנים 1957-1967 כמשקפת את ההתפתחויות בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל ובבניית העצמה הצבאית הישראלית. עמדו למחבר ניסיונו במחקר היסטורי-כלכלי ובחשבות צה"לית, יחד עם הסיוע ויחס הפתיחות שזכה להם מצד היחידה לתיעוד ומחקר היסטורי של משרד הביטחון ומצד מערכות הארכיון והרשומות של צה"ל ושל המשרד. לפיכך לפנינו ספר מרתק וגדוש חידושים, המהווה תרומה רבת ערך לחקר תולדות המדינה.

הפרובלמטיקה המרכזית של הנושא היא שאלת יכולתו של משק ישראל לשאת בתקציב ממשלתי 'גדול' בכלל ובתקציב ביטחון גדול וגדל בפרט, נוכח המשימות הרבות והשונות המוטלות על הסקטור הציבורי מצד אחד, ונטל המיסוי האפשרי או הרצוי מבחינה פוליטית מהצד האחר. במילים אחרות ובדגש שונה מנסח זאת המחבר כצורך לתפוס את הביטחון הלאומי כמושג רחב הרבה יותר ממובנו הצבאי גרידא. תודות לתפיסתם הרחבה של ראשי הממשלה בתקופה הנחקרת, בן-גוריון ואשכול, שהיו גם שרי הביטחון, רוסן רצון הצבא להגדלת תקציבו על חשבון המשימות הלאומיות של עלייה, קליטה

והשקעות בהון פיסיו ובהון אנושי; הקדשת משאבים לתחומים אלה תרמה גם להגדלת העצמה הצבאית במובנה המקיף ובטווח הארוך. הרמטכ"לים ששירתו בתקופה זאת התייחסו לתפיסה הרחבה במידה זאת או אחרת של הבנה, בעוד אלופי הפיקודים ומפקדי הזרועות הדגישו את הראייה הצבאית המידית, כמתבקש מתפקידיהם. בין היתר נדונה פרובלמטיקה זאת בפרק השלישי, ובו גם נרמזת עלייתו של משרד האוצר כממלא תפקיד במערכות אלה.

משנת התקציב 1957 עד 1966 גדל תקציב הביטחון ראלית (כלומר במחירים קבועים) פי שלושה, אך חלקו בתל"ג גדל רק מ-8 ל-10.4 אחוזים, וחלקו בתקציב הממשלה גדל מ-21.7 ל-24.3 אחוזים בלבד. פירוש הדבר שהגידול העצום בתקציב הביטחון (שהיו בו עליות וירידות) התאפשר בראש וראשונה על ידי צמיחתה המהירה של כלכלת ישראל בתקופה הנסקרת, ורק במידה מועטת תרמה לגידול זה הקצאת משאבים תקציביים על חשבון המשימות האחרות.

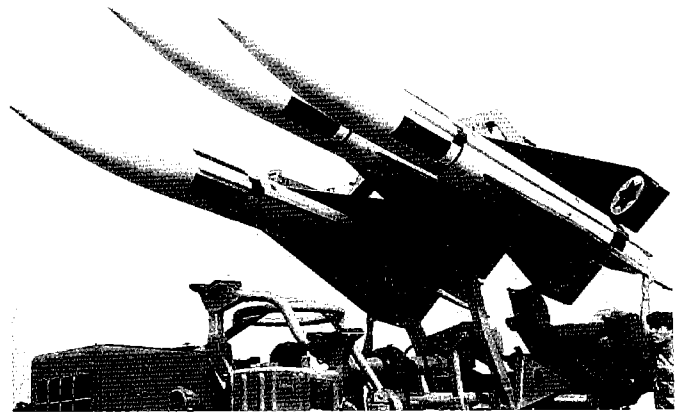
אחרי פרק מקדים העוסק בשנים 1950-1956 נסקרת בפרק השני התפתחות תקציב הביטחון, הן בגודלו ובמשקלו והן במרכיביו העיקריים, משנת התקציב 1957 עד 1966, בתלויה לתקופות משנה. ראויים לתשומת לב ההסברים החדשניים המוצעים ל'קפיצות המדרגה' בשנים 1962 ו-1964 וכן הדגשת חשיבותו של הסיוע הצבאי הגרמני בשנים 1960-1964, סיוע שניתן בצידוד ולכן לא נכלל בתקציב הביטחון המדווח. הפרק החמישי והשישי עוסקים בבעיות הגדולות של הרכב תקציב הביטחון: הדאגה לטווח הארוך - שבאה לביטוי בהצטיידות, במחקר מדעי ובפיתוח ייצור מקומי - לעומת ההיענות לצורכי הטוות הקצר - אימונים ותחזוקה; ושאלת חלוקת עוגת התקציב בין שלוש

לצבא עתיר הון (ציוד) מודרני וחכם (ויקר!), שינוי שהתבטא בראש וראשונה בחילות האוויר והשריון.

הספר מצטיין בהגשה בהירה של העובדות ושל ניתוחן. עריכתו, ובכללה מיצוט הקטעים החשובים וריכוז הלוחות הסטטיסטיים בסוף הספר, וכן הסיכומים במבוא, בסוף כל פרק ובפרק המסיים, משרתים את הקורא המשכיל שאינו מומחה לנושא. ההוצאה לאור דאגה שיהיה זה ספר נאה ונקי משגיאות. עם זאת מתעורר הרושם שהמחבר לא ניגש לעניין במידה מספקת של ביקורתיות. אפילו הצדיק הניצחון המזהיר במלחמת ששת הימים את עיקרי המדיניות הנסקרת בספר - האם הוא מוכיח שכל ההחלטות היו נכונות, שכל הפשרות והאיזונים היו הטובים ביותר האפשריים? (דוגמה קטנה: בדצמבר 1963 קוצר שירות החובה בארבעה חודשים על דעת הרמטכ"ל וראש הממשלה, 'בשל היתרונות הכלכליים שהיו גלומים בכך'; בנובמבר 1966 ביטלה הממשלה את קיצור שירות החובה בגלל 'היתרון הכלכלי, שהיה צפוי למשק מצמצום נטל המילואים' [עמ' 70] - כל מה שעשו, עשו נכון.) האם ה'ציונים הטובים' שהמחבר מפזר ביד נדיבה כולם אובייקטיביים?

והרי זה אחד מסממניו של ספר טוב, שהוא מעורר רצון להעמיק חקר ואף לחלוק על המחבר - שראוי למלוא ההערכה.

הזרועות: כוחות היבשה, האוויר והים. לכאורה ההוצאות השוטפות, שכולט בהן מרכיב השכר, הן קשיחות, ולכן הובילו התמורות בהצטיידות ובהקדשת משאבים למחקר ולפיתוח את השינויים בגודלו של תקציב הביטחון. אולם היה מקום להצביע על המדיניות של צה"ל שתבע תקציבי רכש מבלי שהובהר תמיד לדרג האזרחי שכל הצטיידות נוספת תגדיל בהכרח את ההוצאות השוטפות ה'קבועות' לאימונים ולתחזוקה.



הפרק השביעי עוסק בפערים בין התכנון התקציבי הרבי-שנתי לביצועו; והפרק השמיני דן במערכת היחסים בין המטכ"ל למשרד הביטחון, תוך הצבעה על השיבות זהותם של העומדים בראש שני הגופים ושל היחסים האישיים ביניהם. מתוך כל הפרטים עולה התמונה הכללית של תקופה שבה הפך צה"ל מצבא עתיר כוח אדם

סוללת טילי נ"מ 'הוק' - חלק ממאמץ ההצטיידות בנשק מתוחכם ומודרני בשנות השישים